

Коробченко А. А., к.п.н., доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл., 72312, Україна
тел.: (+380619) 44-04-58

ПАВЛО АПОЛЛОНОВИЧ ТУТКОВСЬКИЙ (1858-1930) - ПРИРОДОЗНАВЕЦЬ І ПЕДАГОГ

Для сучасної науки і освіти вкрай важливе значення має вивчення творчої спадщини, прогресивних ідей учених, просвітителів минулого. Сьогодні постала нагальна потреба дослідити й узагальнити все краще з історії науки з тим, щоб досвід, ідеї, практика наших великих попередників сприяли становленню суспільства, зміцненню Української держави. До плеяди прогресивних учених належить також український геолог, географ і педагог Павло Аполлонович Тутковський.

Метою дослідження є висвітлення наукового й педагогічного доробку П. Тутковського. Життєвий шлях, біографію, творчу спадщину ученого і педагога досліджували О. Каптаренко-Чорноусова [1], В. Онопрієнко [3; 5], О. Романчук [4] та інші. В працях цих авторів знаходимо чимало цікавих відомостей з життя та діяльності цього вченого, одного з основоположників геології й географії України. Відомо, що народився він в селищі Липовці теперішньої Вінницької області в родині службовця. Закінчивши Житомирську чоловічу гімназію із срібною медаллю, в 1877 р. став студентом природничого відділення фізико-математичного факультету Київського університету. По закінченні навчання К. Феофілактів рекомендував П. Тутковського на кафедру геології та мінералогії з метою підготовки до професорського звання [3]. З цього часу працював в університетській технічній лабораторії, згодом консерватором мінералогічного і геологічного кабінетів. Багато займався регіонально-геологічними дослідженнями. Активно друкувався в цей період. Вивчення підземних вод України дало можливість ученому у 1895 р. подати свій проект водопостачання Києва. Саме завдяки йому Київ став одним з перших європейських міст, яке

забезпечило себе артезіанською водою. В 1883 р. П. Тутковського обрали почесним членом Київського товариства природознавців, згодом - дійсним членом Петербурзького мінералогічного товариства, членом Бельгійського товариства геології і палеонтології в Брюсселі, почесним членом товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті. З 1899 р. став викладачем природознавства у Київському кадетському корпусі, а вже у 1904 р. - інспектором народних училищ Луцького повіту Волинської губернії. Переїхавши до Житомира, у 1909 р. був призначений директором народних училищ Волинської губернії. Будучи інспектором, Павло Аполлонович багато мандрував і спостерігав природу улюбленої Волині. Активно працював у Товаристві дослідників Волині [3].

За пропозицією професорів Д. Анучина і О. Павлова П. Тутковський подав до Московського університету працю про викопні пустелі північної півкулі. Докторська дисертація саме з такою назвою «Викопні пустелі північної півкулі» захищена при Московському університеті в 1911 року. Рада фізико-математичного факультету Казанського університету присудила П. Тутковському ступінь доктора мінералогії та геогнозії. З 1913 р. викладав в Університеті святого Володимира на посаді приват-доцента географії, з 1914 р. - професор кафедри географії, читав лекції з фізичної географії. У 1917 р. створив при Київському університеті Географічний інститут. Був одним із основоположників Української Академії Наук, українських інститутів, дійсним членом Української і Білоруської академій наук та Наукового товариства імені Шевченка. У травні 1920 р. очолив секцію науки Українського Громадського Комітету.

Протягом декількох років керував науково-дослідною кафедрою геології при УАН, яка була реорганізована у 1926 р. в Інститут геологічних наук УАН, який теж очолив П. Тутковський. Створення національної наукової термінології П. Тутковський вважав одним з наріжних каменів відродження української культури. Він був одним з ініціаторів і організаторів видання «Матеріали до української природничої термінології та номенклатури».

У 1923 р. П. Тутковський видав укладений ним «Словник геологічної термінології». П. Тутковський дав перший україномовний довідник «Загальне землезнавство» (1927 р.), перший «Словник геологічної термінології» (1923 р.); він є автором статей про географію як науку. Численні роботи присвячені дидактиці географії. Розмірковував учений і над проблемами економіки, зокрема, сільського господарства України. Брав участь у написанні низки статей з географії України в «Енциклопедичному Словнику Брокгауза і Єфрона» [2].

П. Тутковський є автором теорії еолового походження лесу, одним із засновників мікропалеонтологічного вивчення осадових гірських порід. Внесок П. Тутковського в науку різнобічний. Він працював практично у всіх галузях науки про Землю. Автор понад 300 наукових праць, присвячених питанням мінералогії, петрографії, палеонтології, стратиграфії, ґрунтознавству, регіональній і динамічній геології, четвертинним відкладам і проблемам четвертинного періоду, геоморфології, фізичній географії, етнографії та етнології, гідрогеології, корисним копалинам, крає- і ландшафтознавству.

Багато публікацій присвятив питанням освіти і виховання. Він писав про літні колонії для дітей – прообрази літніх дитячих таборів відпочинку, виступав прихильником заснування перших сільськогосподарських шкіл і училищ, в тому числі жіночих. Ратував за обов'язкову народну освіту, за облаштування в школах буфетів і бібліотек, складав проекти програм для народних шкіл і училищ. Виступав за широке впровадження шкільних екскурсій у природу до навчального процесу.

З промови «Про значення викладання природознавства в жіночих середніх навчальних закладах, виголошеній на святковому акті Київського Інституту Шляхетних Дівчат Імператора Миколи I 29 травня 1897 р. видно, наскільки Павла Аполлоновича турбували питання, пов'язані із постановкою викладання природознавства у школі. Він відзначав, що в усіх високорозвинених культурних країнах природознавству надають надзвичайно важливого значення. Багато талановитих зарубіжних учених працюють над

проблемами його викладання його у школі. За кордоном існує чимало державних установ, які опікуються проблемами природознавства. Ученого дивував і обурював той факт, що природознавство у вітчизняній школі практично не знаходило собі місця. Воно вважалося зайвим, навіть шкідливим.

Як учений і педагог, П. Тутковський був переконаний, що викладання природознавства «збуджує в учнів дійсний, безсумнівний інтерес до серйозних наукових занять, сприяє задоволенню глибокої потреби дитячої душі у спілкуванні з природою і живить розум учнів» [6, с.9].

Вивчення природознавства, на думку педагога, є могутнім фактором розумового розвитку дитини. Воно привчає до правильних наукових прийомів дослідження і мислення, які вкрай необхідні в усіх галузях наукового знання і життя. В той саме час знайомство з природознавством неодмінно привчає цінувати об'єктивну істину, прагнути до правди і шукати її в усьому, адже «лише такі істини стають цінними, стійкими і міцними».

Здійснюючи корисну розумову роботу в процесі вивчення природознавства, учні отримують також багато надзвичайно важливих і корисних відомостей, без яких неможливо обійтись освіченій людині, необхідних і в школі, і в житті. Вчений переконував, що насамперед уроки природознавства необхідні учням тому, що «серед усіх навчальних предметів курсу середніх навчальних закладів немає жодного, який би так чи інакше не був би пов'язаний з наукою про природу, не збуджував в розумі учнів питань про життя природи. Такі питання часто виникають на уроках географії, історії, словесності, навіть математики – і нагально потребують відповіді».

Природознавство має також величезне виховне значення. Воно сприяє розвитку спостережливості, самостійності, ініціативи, плановості в роботі; викликає любов і інтерес до рідної природи, бажання вивчати її.

Обґрунтовував П. Тутковський і народногосподарське значення вивчення природознавства. Зокрема, вказував: «Кому невідомо, що правильні поняття з галузі природничих наук, хоча-б у найменшому об'ємі, необхідні для занять усіма численними галузями сільського господарства, а також

городництвом, садівництвом, птахівництвом, кімнатною культурою рослин і т. і. Галузями господарства, якими займаються переважно жінки; необхідні вони й для розуміння і розумного застосування правил домашньої гігієни, тобто, для збереження здоров'я свого і своїх близьких» [6, с. 11].

Ідеї П. Тутковського про завдання шкільного курсу природознавства, його освітнє, виховне та розвивальне значення, розвиток екскурсійних занять актуальні й нині, коли здійснюється серйозна модернізація усієї системи освіти в Україні.

Таким чином, безумовно корисним є сьогодні звернення до діяльності Павла Аполлоновича Тутковського, чия багата спадщина повинна залишатися предметом дослідження сучасних учених і педагогів.

Література.

1. Каптаренко-Чорноусова О. К. Академік Павло Аполлонович Тутковський / О. К. Каптаренко-Чорноусова // Геологічний журнал. 1958. - Том 18. - Вип. 1. - С. 100-101.
2. Павло Аполлонович Тутковський (1858-1930). Бібліографічний покажчик. - К.: Наукова думка. - 1965. - 70 с.
3. Оноприенко В. И. Павел Аполлонович Тутковский / В. И. Оноприенко. - М.: Наука. - 1987. - 156 с.
4. Романчук О. К. Син Землі / О. К. Романчук // Знання та праця. - 1988. - № 7. - С. 10-18.
5. Оноприенко В. И. П. А. Тутковский - исследователь и популяризатор неорганической природы Украины / В. И. Оноприенко // Популяризація науки в Україні. Історія і сучасність. - К.: Хрещатик. - 1992. - С. 76-92.
6. Тутковский П. А. О значении преподавания естествоведения в женских средних учебных заведениях (Речь, произнесенная на торжественном акте Киевского Института Благородных Девиц Императора Николая I 29 мая 1897 года) / П. А. Тутковский. – К., 27-го июня 1897 г. – 22 с.

1. Видатні природодослідники

